

»Nova paradigma« ali novi okvir za kritične družbene vede?

Kot opozarja Weber, nastopi čas, ko se nam samoumevna vsebina znanstvene vednosti začena izmikati in zato naša vednost postaja »negotova«: »vrednotna lestvica«, v skladu s katero raziskujemo »brez vrednotnih predstav«, se spreminja pred našimi očmi, toda obrisov nove »krajine« še ne vidimo dovolj jasno. Njihova jasnost bo odvisna od tega, kako jih bomo določili. To vrsto »določanj« opisujem v pričujočem besedilu. Poskušam interpretirati *lokalne simptome* sprememb na področju univerze in na področju družbenih ved v pozni moderni dobi. S pomočjo intervjujev, vsebinske analize štirih revij in uradnih dokumentov¹ opazujem, kako vpleteni razlagajo procese institucionalnega restrukturiranja in vlogo družbenih ved. Poskušam razumeti logiko *lokalnih odzivov na globalni pritisk na institucionalne spremembe*.

Naslov besedila se nanaša na oznako enega neoliberalnih izvedencev za univerzitetno izobraževanje in znanost. »Nova paradigma vednosti« je nov pogled na »družbo, temelječo na znanju«, in na pomembnost univerze v času, ko »bodo ekonomski imperativi počistili z vsem, kar je bilo pred tem« (Gibbons, 1998: 43). Vendar naslov implicira tudi opredelitev kritike te paradigme in neoliberalnega »upravljanja znanja«. Kakor pravi Bourdieu, smo priča nevarnemu simboličnemu nasilju nove liberalne *lingua franca* – »napačni univerzalizaciji« in vsiljevanju dehistoriziranih pojasnjevalnih shem in teorij, ki ne upoštevajo zgodovinskega konteksta (Bourdieu in Wacquant, 1998: 110).²

¹ Štiri revije so: Sociologičeski problemi (Sociološki problemi), Kritika i humanizam (Kritika in humanizem), Istoricheski pregled (Zgodovinski pregled) in Strategii za obrazovatelna i nauchna politika (Strategija za izobraževalno in znanstveno politiko); zajeli smo številke od leta 2004 do številke 3 leta 2006; med dokumenti so tudi trije obširni povzetki treh razprav Bolgarskega sociološkega združenja o relevantnosti sociologije za javnost in drugi dokumenti.

² O implicitni kritiki nove intelektualne dokse glej Bourdieu in Wacquant, 1998. Za eksplicitno kritiko Gibbonsa glej Milot 2003; Gingras 2002. Sklicujem se tudi na produkcijo projekta ESSE, glej www.esse.org.

³ Raziskavo v Bolgariji je vodil Ivan Čakulov z Inštituta za kritične družbene študije. Finančno jo je podprl Zavod za odprto družbo iz Sofije. Glej *Ot mreži kam mreži/ Od mreže do mreže* (pred izidom); glej tudi L. Dejanova (2000), besedilo *The Impossibility of a Critical Public Sphere* (Sociological and Political Science Discourse in the Media) na <http://www.mediacenterbg.org/library/LilianaDejanova.doc>.

1.

Takšen opis ni nevtralen, marveč se opira na nekatere domneve. V analizi se osredotočam na družbene pogoje institucionalizacije kritične refleksije. Obče mesto je, da je čas razsvetljenstva ustvaril pogoje za to, kar danes poznamo kot »institucionalizacijo kritike«. Področje družbenih ved je sčasoma postalo tako avtonomno kot javno. (Zato sta javna sfera in kritika dva vidika istega procesa.) Znanstvena javna sfera je neločljiva od tega, kar

Habermas imenuje javna sfera (javnost). V tem pogledu je to kolektivno, javno dobro, ki je splošno dostopno, svobodno kroži in ga nadzoruje civilna družba. Vendar je ravno javna sfera danes v krizi. Kakor trdi Pierre Bourdieu, so možnosti za kritično znanost – in ne za družbeni inženiring, pragmatično znanost – institucionalizirane v mehanizmih samega področja; javna kolektivna refleksija in avtonomija znanstvenika sta skupni zgodovinski dosežek, ki lahko izgine v času neoliberalne utopije čistega trga, v času premočrtnega pojmovanja racionalnosti, ki jo enačijo z individualno racionalnostjo; v času, ko je polje političnega onečaščno in ogroženo, saj so skupine omejene na posameznike v moštvi. Politično pa se poraja iz oblike vladanja in ne iz trgovčeve poslovne knjige ... (glej Bourdieu, 1997; 1998; 2001 in Dejanova, 2001).

Družboslovna vednost, sociološko strokovno mnenje (pozitivna vednost) ni »čista tehnokratska ekspertiza«; vsebuje odnos do vrednot, se pravi do kritike (normativno vednost, »vrednotno lestvico«): strokovno mnenje omejuje prazno kritiko, medtem ko kritika omejuje čisto ekspertizo; ekspertiza omejuje ideološko kritiko, kritika omejuje tehnokratsko ekspertizo (Lahir, 2001: 134). Sociološka ekspertiza je torej posebna vrsta ekspertize, neločljivi element dveh vidikov. Če parafraziram Kanta, ekspertiza brez kritike je slepa, toda kritika brez ekspertize je prazna. A kritika ni demitologizacija oziroma demistifikacija. M. Callon kot kritik v maniri Pierra Bourdieuja vztraja, da *sociologi ne le »odkrivajo«, »odstirajo« in »razkrivajo« neke obstoječe skrite resničnosti*, ki je zunaj sociološkega raziskovanja in je neodvisna od njega. Ravno nasprotno, družboslovci »povzročijo pojav prej nevidnega bistva in postajajo njegovi legitimni in neizpodbitni razčlenjevalci in glasnogovorci« (Callon, 1999). *Sociologi pripomorejo k njegovi jasnosti in konstituciji, reprezentirajo ga, posegajo v njegovem imenu, ga mobilizirajo, nam ga naredijo vidnega; se pravi, da po zaslugi sociologov postanejo vidne nove oblike kolektivne akcije.*

Pričujoča študija je nadaljevanje empirične raziskave, ki je pokazala, da je v postsocialističnem obdobju prišlo do alarmantne razdrobljenosti polja vednosti na področju empiričnih raziskav (v Breznik, 2006).³ V prejšnji raziskavi sem razpravljala o tako imenovani »vrojeni avtonomiji«, ki vključuje *razširjeno odgovornost*, kot sta jo imenovala Stark in Bruszt. »Razširjena odgovornost« je porazdeljena med tri nosilce na področju raziskovanja – med »delavnice argumentov« (nevladne organizacije – *think tanks*), »podatkovne tovarne« in akademske ustanove. Vse tri omogočajo, da kratkoročna prilagoditev vsake izmed njih v obdobju sedanje radikalne preobrazbe ne bo spodkopala njihove dolgoročne prilagodljivosti. Poskušala sem dognati, s katerimi intelektualnimi viri razpolagajo ti »nosilci« družbenih ved in kakšna je njihova avtonomija oziroma vrojena avtonomija v času tranzicije. Kako se bodo odzivali na negotovost in nestanovitnost? (Zaradi heteronomije področja je eden glavnih problemov nemožnost predvidevanja in gotovosti. Ta primanjkljaj kompenzirajo *nove mreže*, ki so same učinek podobnega primanjkljaja, ki ne velja samo za to sfero ...)

2.

Ob zbranih podatkih⁴ predstavljam nove argumente, ki podpirajo hipotezo o nevarni »fragmentaciji« znanstvenega dela na področju družbenih ved. Še naprej bom raziskovala modalnosti specifične odsotnosti javne sfere, se pravi odsotnosti kritične javne sfere z različnimi variantami po »obratu v letu 1989«. Zanima me, pred kakšno izbiro smo bili postavljeni pri prilagajanju novemu makrostrukturnemu okviru in zunanjim pritiskom, kot tudi možnosti izbire »novih kombinacij« in iskanja priložnosti za »znanost sedanjosti«.

Zanima me, kako so se vključile neoliberalna znanstvena politika, reforme in »najboljše prakse« na periferiji in katere strategije, interesi, utopije, strukturne asimetrije, protislovja in paradokse vsebuje ta proces. Kako so tako imenovani »novi izzivi« zamišljeni v postrazmerah – postnacionalnih, postdisciplinarnih, postindustrijskih in postmodernih? Ali lahko nove razmere razumemo kot nove priložnosti ali ovire, kot nekritičen uvoz tujih zakonodaj in kulturnih logik? Takole je rekel neki sociolog med javno razpravo o vlogi družbenih ved, ki jo obravnavamo v pričujoči študiji: »*Na nas pritiska Evropska unija. Priča smo uvozu normativnega sistema, ne da bi upoštevali stične točke z našo do zdaj veljavno zakonodajo in bolgarsko etnokulturo.*« In vendarle je Zveza znanstvenikov v memorandumu iz leta 2006 brez zadržkov sprejela »splošne smernice Evropske unije« pri vzpostavitvi »na znanju temelječega gospodarstva« z vplivanjem na »gospodarstvo in družbo« (?!), kot pravi fraza iz tega memorandumu.

Zanimajo me torej *točke prevoda*, prevoda v najširšem pomenu besede, in *stične točke*, ki nastajajo ob različnih (supranacionalnih in nacionalnih) pritiskih na širjenje trga znanja, kakor tudi nekateri odgovori na trženje in upravljanje znanja.

3. Globalne pripovedne sheme

3.1.

Uradna interpretacija Zveze znanstvenikov in uprav akademskih ustanov je jasna in enotna. Administracija tokrat pravzaprav ne sprejema splošnih smernic Evropske unije enako, kot jih je v preteklosti. Prepisuje novo klišejsko govorico iz birokratskih dokumentov in jo vključuje v naš »nacionalni lizbonski program«. Pogosta se sklicuje na potrebo po prenosu znanstvenih rezultatov v gospodarstvo, na večjo podporo oblasti inovacijam in »razvoju znanstvenega raziskovanja v podjetjih« (par »gospodarstvo/družba« v besedilu, ki naj bi bila po besedah njegovih avtorjev »edini javni nepristranski dokument v državi«, zato ni naključen). Po drugi strani so znanstveniki poudarjali potrebo po varstvu interesov bolgarske države.

Seveda se ti uradni dokumenti redko obračajo na družbene vede, pogosto le na ekonomijo kot »kraljico« [sic] družbenih ved. (Zato pa bodo verjetno pomagali, tako vsaj pravijo pri Zvezi znanstvenikov, »*oblikovati sistem etičnih vrednot, ki bo podlaga za neformalne stike in za izboljšanje povezave med gospodarstvom in znanostjo.*«.) Eden od izvedencev, ki smo ga intervjuvali, je upravičeno opozoril na škandalozno dejstvo, da ministrstvo za izobraževanje in znanost ne načrtuje posebne razprave o družbenih in humanističnih vedah v okviru splošne predstavitve »Sedmega okvirnega programa«.

3.2.

Družboslovci, zaposleni na akademskih ustanovah, ki jih financira država, so se lotili »novih izzivov« v drugačnih vrstah dokumentov: predpisih o oceni delovne uspešnosti akademskega osebja. V tem dokumentu je delovna uspešnost opisana kot »glavno orodje za [izvrševanje] politike in strategije na področju znanosti« (... z izražanjem institucionalne pripadnosti in s prilagoditvijo na »pritisk časa«). V članku, ki je bil objavljen v reviji Bolgarske akademije za znanost, se je avtor (Gornev, 2006) vprašal: *»Ali dinamične spremembe na globalni in nacionalni ravni ne zahtevajo relevantnih popravkov pri vzpostavljanju institucionalnih identitet in z njimi novih sistemov znanstvenih prioritet, kakor tudi nov pristop do organiziranja znanosti?«* Ob priznanju, da je prišlo do sprememb (napetosti v disciplinarni strukturi znanosti, pritiskov, da bi opustili idejo o »čisti« raziskovalni akademski ustanovi), avtor ponudi tezo, da takšna akademska znanost ne bo marginalizirana, marveč bo, ravno nasprotno, postajala še pomembnejša. Pri zagovarjanju svojega stališča se tudi on sklicuje na »globalne težnje«. Vendar po njegovem to še ne pomeni, »da te ustanove ne potrebujejo dobro pretehtane organizacijske reforme«. O strokovnem znanju, ki ga ustvarjajo znanstveniki na akademskih ustanovah, in o njihovem tekmovanju z aplikativnimi raziskovalci, zaposlenimi na agencijah, avtor meni, da sta na delu dve načeloma različni vrsti področja strokovnosti in časovnega okvira – *strokovno znanje, ki ga ponujajo agencije, je instantno in ne temelji na širših znanstvenih standardih*. Toliko bolj ker so naslovljenci strokovnih evaluacij (tega strokovnega znanja) različni: agencije nagovarjajo nacionalne politične in poslovne elite, akademska stroka pa mednarodne in nacionalne znanstvene elite (in javnost, ki jo zanimajo družbene vede). Agencije so povezane s spremenljivostjo vsakdanjega življenja in naklonjenostjo medijev (*»mediji jih plačujejo in jih imajo radi«*), medtem ko družboslovci z Bolgarske akademije znanosti pridobivajo ugled v mednarodni skupnosti.

3.3.

Naslednja pomembna interpretacija »nove paradigme« je najbolj očitna v številnih publikacijah zasebne Nove bolgarske univerze. (Mimogrede, v njenih krogih upravičeno opozarjajo na škandalozno ravnanje bolgarske politike na področju znanosti: zavračanje bolgarske Nacionalne znanstvene fundacije, da bi financirala zasebne akademske ustanove. Zavračanje ustavno zagotovljene pravice do javne finančne podpore je posledica napačne in razširjene identifikacije javnosti z državo.)

Kljub številnim razlikam so si bili vsi bolgarski udeleženci na mednarodni konferenci o »visokoškolskem izobraževanju in znanstvenem raziskovanju v družbah znanja« enotni,⁵ da obstaja *»visoka raven strokovnega konsenza glede stanja visokošolskega izobraževanja in znanosti v sodobni Evropi«* (se pravi, da ne morejo tekmovati z ameriški univerzami in da za njimi zaostajajo, kakor zaostajajo tudi za »novimi silami na globalnem trgu«). Za to krivijo *»konservativni sili, ki blokirata podjetniško usmerjenost univerz – administracijo in nacionalno državo ... in akademsko oligarhijo, še posebno tedaj, ko je avtonomija univerze razumljena kot model Humboldtove čiste znanosti«*. Tveganje, da bi bolonjski proces standardiziral izobraževanje in znanost v imenu tržne konvertibilnosti, je zanje le »hipotetično«, saj je »bolonjski proces odprta pobuda, ki ni administrativno prisilna, marveč je spodbujevalna in visokim šolam daje možnost, da same določijo ločnice lastne Evrope«. Nasproti ugovorom *»godrnjačev proti*

Bologni« postavljajo tezo, da je ta »pobuda« še posebno uporabna za posttotalitarne države, saj so – s političnimi sredstvi! – prisiljene k večji odgovornosti.

Radikalno tezo zagovarja direktor enega od devetih bolgarskih centrov odličnosti in dobitnik nagrade Hannah Arendt za politično misel, ki je poklicno povezan z eno ključnih prednostnih nalog v evropski znanstveni politiki, z razvojem kognitivnih znanosti: »*Izobraževanje hočeš nočeš postaja posel in sicer posel na najbolj tekmovalnem trgu, trgu možganov.*« V članku »Bo Bolgarija postala del družbe znanja?« se spominja, kako je turist na Tajskem med razpravljanjem o jedilniku za zajtrk odplaval cunami, in sklene: »*Bolgariji stoji nasproti naraščajoči cunami družbe znanja. Od nje same je odvisno, ali se bo vanj potopila in združila z njim, ali pa jo bo odplaknil.*« (Takšno razmišljanje o družbenih vedah v družbi omrežij spodbuja sorodne argumente, kakršen je tale: sodobna družba ni hierarhična, marveč je vpeta v mreže; družba stremi k udeležbi, ne k nadzoru; razlika med produkcijo in storitvami postopoma izginja; organizacije potrebujejo učenje za vse življenje; najbolj cenjeni so tisti ljudje, ki so mobilni, podjetniški itd. ... za kar potrebujemo »družbene odnose najvišje kakovosti« (*sic*) (str. 149).) Zato bi morala znanstvena politika dati prednost ožjemu financiranju majhnega števila univerz (in »radodarni finančni podpori peščici uglednih znanstvenikov«), decentralizaciji sistema podelitev akademskih naslovov in poenostavljenim postopkom kariernega napredovanja, *primernemu znanstvenemu mreženju*, odpiranju do zdaj državnega zaprtega sistema projektnega financiranja (»*mednarodni ocenjevalci bodo v naši znanosti uveljavili mednarodna merila*«).

3.4.

Ali *mednarodni ocenjevalci* zares lahko uveljavijo mednarodna merila v bolgarski znanosti? Kako bodo oblikovali evalvacijska merila? Ali naj bo vloga države in nacionalne akademske skupnosti pridržana zgolj za posredovanje med ocenjevalci in izvedenci? Zakaj se metode preverjanja (t.i. *benchmarking*), ki so učinkovite pri upravljanju korporacij, s tako lahkoto prenašajo v znanstveno sfero? Ali je akademska skupnost lahko organizirana kot evropsko podjetje, ki uporablja standardizirane metode, načrtovanje dobička in rasti? Kakšna sploh je ta »evropska razsežnost« družboslovnega raziskovanja, če evropske ustanove menijo, da bo mednarodno ovrednotenje znanstvene dejavnosti manj pristransko in bolj objektivno, in če naj bi bili modeli na področju naravoslovja in v organizaciji industrijskih podjetij enako uporabni na področju družboslovja?

L. de Montlibert trdi, da ustanove, ki delujejo zunaj znanstvene sfere, sploh ne bi smele vrednotiti znanstvenih programov. Po njegovem mnenju ni nujno, da se znajo na intervjujih/pogovorih najbolje »prodajati« najprodornejši znanstveniki. Rada bi le pokazala na problem, ki ga po Bourdieuju povezujem z »dekontekstualizacijo znanosti«. Seveda ne trdim, da znanstvene dejavnosti ne bi smeli poskušati kvalitativno vrednotiti.

Za – resda poenostavljeno – ilustracijo pripovedne sheme te vrste bom posegla po mednarodni oceni dela Bolgarske nacionalne fundacije za znanost, ki jo je oblikovala *mednarodna komisija ocenjevalcev*. Podlaga za oceno so bili intervjuji z bolgarskimi strokovnjaki, opravljeni julija 2006. Poročilo je javno in je dostopno na internetu.⁶ Mednarodni ocenjevalci so odkrili, da v Bolgariji ni ne anomalij ne najboljših praks. Rada bi le opozorila na način, kako so v njihovi pripovedi dojele znanstvena javnost, internacionalizacija znanosti in standardizacija meril za evalvacijo znanstvene dejavnosti. Mednarodni izvedenci so priporočili ustanavljanje centrov odličnosti in koncentracijo finančne podpore v konzorcijih (tematski razpisi naj bi vodili k oblikovanju konzorcijev!).

Priporočajo mednarodno ovrednotenje projektov, saj se po njihovem mnenju »tako imenovana 'notranja evalvacija' pogosto poskuša ogniti bolečim posledicam, kakršno je zapiranje ustanov«.

Vendar tudi ta izvedenska ocena ne ločuje med družbenimi in naravoslovnimi vedami. (V nekaterih dokumentih uglednih evropskih fundacij celo trdijo, da bi »morali odpraviti razliko med naravoslovnimi in humanističnimi vedami«. »Tendenca je *standardizacija*«.) Glede »vpliva znanosti na družbo in gospodarstvo« mednarodna skupina ocenjevalcev trdi tole: »Naš vtis je, da splošen pomen znanosti za razvoj bolgarske družbe, gospodarstvo in blaginjo, ni povsem jasen.« Zato v prid povečanega javnega interesa predlagajo »javne kampanje in učinkovito strategijo razširjanja znanstvenih dognanj«.

3.5.

Pravzaprav pojem, kot je »znanstvena dejavnost«, in utopije o »deinstitucionalizaciji znanosti« uspešno izrabljajo zasebne posredniške ustanove, nevladne organizacije, fundacije in drugi. Navijajo za prerazporeditev finančnih sredstev za znanost in inovacije in jo ovijajo v plemenit cilj – da bi Bolgarija postala »del družbe znanja« in »evropskega raziskovalnega območja«. Valentin Dančev (2005) je o organizacijah, ki delijo sredstva za izobraževanje, rekel, da pozabljajo, da notranjih mehanizmov sprememb ni mogoče vsiliti od zgoraj navzdol niti jih posnemati, saj so povezani z vsebino. Z drugimi besedami, logika od zgoraj navzdol ne more »izumiti« in hierarhizirati temeljnih raziskovalnih projektov in »prednostnih nalog«, ker so najgloblje povezani s povsem konkretnimi življenjskimi svetovi in so vpeti v specifično razpravo, kako »živeti skupaj«. Ti posredniki, ki poskušajo spodbujati raziskovalne podjetnike, ki ne spoštujejo ločnic med disciplinami, pozabljajo, da je kapital znanstvenih disciplin kolektivni kapital in da je znanost javna in ne zasebna dobrina.

Njihove »javne kampanje« so kakopak usklajene z evropskimi standardi in priporočili. Tako se na primer imajo za temelj regionalne strategije na področju inovacij ali aplikativnih raziskav; bedijo nad družbeno kohezijo in etičnimi načeli. Ponavadi so del širših mednarodnih »konzorcijev«. (Nekateri levi misleci jih vidijo kot ekvivalent multinacionalk.) Odpirajo obširne programe, da bi določili znanstvene prioritete in proučili »razvoj znanosti in tehnologije, ekonomije in družbe prihodnosti«, vse »z namenom določanja področij, ki bodo pripomogla k izboljšanju kakovosti življenja«. (Tako v »prvi fazi« ena takih bolgarskih fundacij sodeluje pri raziskovanju na področju kmetijstva in medicine; toda v »drugi fazi« svoje poslanstvo že širi, saj »opredeljuje znanstvene prednostne naloge na dveh drugih tematskih področjih – na področju »nacionalne identitete in kulturne dediščine« ... in na področju »informacijske tehnologije« ... Omenjam organizacijo, ki se v svojih »javnih kampanjah« razglša za »eno vodilnih nevladnih organizacij na področju razvoja sodobne družbe znanja« in za »glavni vzvod pri uveljavljanju nacionalne strategije za znanost in razvoj« ...)

Ob opisu te vrste »pripovedne sheme« in drugih moram poudariti implicitno navzočnost znanstvene javne sfere, interdisciplinarnost ipd. Zlasti zato, ker ti konzorciji želijo vplivati na določanje znanstvenih norm in standardov, razvrščanje raziskovalnih prioritet in vrednotenje projektov, vključno s področjem družbenih ved. Hkrati jih vodijo ljudje, ki trdijo, da področje njihove dejavnosti ni znanost, marveč podjetništvo. Po drugi strani te iste osebe dobivajo denar za raziskovalne projekte, ki jih podeljujejo javni skladi za financiranje znanstvenega raziskovanja v najstrožjem pomenu besede (in hkrati javno oznanjajo, da opravljanja »znanosti« ne smemo zamenjati s poslom, s tistim, kar »v svetu« pomenljivo imenujejo raziskovalni posel ...).

3.6.

Eden izmed intervjuvancev, ki ga begajo takšna protislovja v umevanju dobre politike na področju znanosti, je analiziral »škandalozen zgled« iz sosednje balkanske države. (Ta vrsta pripovedi verjetno kaže na bolešno nagnjenje k teorijam zarote, ki je značilna za čas »tranzicije«, ki ga opisujemo tule. Zato si zasluži posebno oceno.) Ta pripoved o »globalnih razmerah« opisuje, kako mednarodni konzorciji, pa naj bodo podobni ali različni od prej opisanih, dobivajo od Državne akademske fundacije levji delež sredstev za raziskovalne projekte. Neodvisni znanstveniki, torej potencialni objektivni mednarodni ocenjevalci, ki naj bi, kakor menijo nekateri, na dolgi rok »v našo znanost vnesli mednarodna kriterija«, izvajajo močan pritisk na nacionalne izvedence in ocenjevalce. (Hkrati ti mednarodni ocenjevalci menda nadzirajo fundacije, te pa nadzirajo vplivne evropske ustanove, ki financirajo lokalno Akademsko fundacijo, za katero so opravili znanstvena strokovna mnenja (*peer review*) ali ji ponudili kakšno drugo znanstveno »storitev« ...). Če strnem, ta vrsta pripovedi trdi, da te osebe izvajajo nasilje s pomočjo dolgih priporočilnih pisem (za katera nihče izmed lokalnih akademskih ocenjevalcev ni prosil), s pomočjo dolgih nazivov (denimo, »član tega ali onega kluba, ..., ki ga je osebno priporočil Clinton ...«); s pomočjo vnaprej postavljenih prioritet in pogojev za oblikovanje »konzorcija« (ali partnerskega sporazuma s katero od evropskih držav); s pomočjo preprostega dejstva, da posedujejo računovodski program za izpolnjevanje prijavnih obrazcev; in še kaj več v isti maniri. Kakor meni omenjeni intervjuvanec, so formalno racionalna merila za evaluacijo ponavadi – »a ne vedno!« – krinka za »klientelistične, patriarhalne, neformalne in druge povezave«; oziroma, naravnost povedano, za »poslovne interese«. Mednarodne trge raziskovanja obvladuje čedalje manjše število »igralcev«, ki nadzorujejo čedalje več regij.

Rezultat je, da manjše število vse večjih znanstvenih holdingov vlaga v dinamična, »fleksibilna«, »mala in srednja (znanstvena) podjetja« in spodbuja individualno mobilnost raznih raziskovalcev. Ti »konzorciji« imajo podrobne informacije o raziskovalnih centrih in o človeškem kapitalu v določeni regiji. Zanje je zavračanje kvantitativnega merjenja znanstvenega potenciala enako zavračanju mobilnosti. Kvantitativnega vrednotenja kompetence v »ekonomiji, temelječi na znanju«, ni mogoče zavrniti.

3.7.

V družbi, kjer je mobilnost institucionalizirana in kjer je institucionalizirana individualizacija, kakor pravi Ulrich Beck, nekateri mladi raziskovalci menijo o mobilnosti in »mnogostranskosti« tole: »Najpomembnejše je, da ne delaš z izgubo ... vse je odvisno od mreže, ki jo spleteš kot raziskovalec na terenu ... Če je tako, je super. Danes boš v Liegu pomagal preoblikovati nekdanjo tovarno v muzej, jutri boš v Beninu preiskoval možnosti o trgovini s človeškimi organi.« Ta primerek ni iz Bolgarije, toda na podobne izjave boste naleteli tudi tukaj: »Lahko prodajam vaš pralni prašek ali pa za vas oblikujem 'strategijo nacionalne identitete'«. Ali pa tole: »Znanost? Oprostite, kakšno znanost pa hočete? Stranko zanima kakovost in cena korenja, ne pa vaše metode gojenja korenja.« »Vseeno je, če raziskujete, ali imajo ljudje radi kokakolo ali imajo radi (predsednika) Želeva. V tem ne vidim nikakršne razlike.« V resnem komentarju o »doktorskih programih za bodočo Evropo, ki se opira na znanje«, in o implicitni »ideologiji« mobilnosti zaradi nje same, bodisi v Liegu bodisi v Beninu, je D. Dimov postavil vprašanje o tako imenovanih »generičnih spretnostih« (kot so spretnost komuniciranja, skupinskega dela,

⁷ V angleščini: *payment, prestige, pleasure, political support* (op. ur.).

⁸ V pričujočem besedilu puščam ob strani številne subtilne akademske analize teh procesov. Na primer, Svetla Koleva (2006) razpravlja o Kuhnovi in Remoejevi knjigi *Building the European Research Area, Socio-Economic Research in Practice*. Ali Roumen Avramov analiza Pharovega programa ACE med letoma 1998 in 2001, ki je razdelil 59.5 milijonov ECU-jev 1312 sodelujočim, med njimi 919 iz držav srednje in vzhodne Evrope (od tega 133 Bolgarov). Ali sklepi bolgarskih znanstvenikov ob »asimetričnem« srečanju zahodnih in vzhodnih ekonomistov. Glej zelo zanimivo zbirko študij primerov, ki sta jo uredila B. Zimmermann in M. Werner (v Zimmermann, 2004).

spoprijemanja z neuspehom – to naj bi bile »najbolj relevantne spretnosti pri razvoju močne ekonomije, temelječe na znanju« (*sic*). Naj v tem kontekstu navedem še navdih postmodernega raziskovalca: »Če hoče biti znanstvenik srečen, mora dobiti vsaj dva od štirih P: plačilo, prestiž, privlačnost in politične zaveznike«.⁷

3.8.

Na enega zanimivejših pripovednih vzorcev naletimo v zelo pomembnem zborniku besedil kolegov z Wissenschaftskoleg v Berlinu z naslovom *Opombe: družbene vede in naslednje stoletje*. Za urednika Ivana Krasteva je zbornik tako eksistencialni kot politični manifest. Je manifest znanstvenega »vmesnega polja«, »prostora, kjer se o kulturi pogajamo in jo preoblikujemo v lokalno vednost glede na strategije in interese lokalnih dejavnikov«.

(Ni naključje, da je zbornik naslovil z *Opombe*. Vprašanje, ali so opombe kraj pogajanja o kulturi, je eno osrednjih vprašanj moje raziskave o mestu sociologa v *polis*, zato se k njemu še vrnem. Krastev meni, da je raziskovalni projekt o korupciji »podoben vmesni prostor, kjer se srečajo in preobrazijo kulturno izkustvo, denar in oblastne strategije, kjer se srečata pritisk »od spodaj« za več demokracije in globalni pritisk »od zgoraj« za večjo vlogo trga; vse to vodi k ponovni legitimaciji washingtonskega konsenza).

Ni odveč razmisliti še o hipotezi, ki je povezana s prejšnjimi. Krastev se strinja, da lokalnih jezikov ne bodo ohranila alternativna globalna gibanja, marveč ekonomska logika globalizacije, saj transnacionalna podjetja pri oglaševanju svojih proizvodov ne bodo imela časa za prevajanje in bodo oglaševala v jeziku kupcev. Toda cena za to bo, da bodo transnacionalni in znanstveni konzorciji (če se vrnemo k vmesnim prostorom, ki nas zanimajo) nadzorovali jezikovne standarde; lep simptom tega je sijajen droben primer iz uvoda Krasteva v *Opombe* – o tem, ali se bo beseda »republika« pisala z veliko začetnico, ne bo odločalo ministrstvo za izobraževanje, marveč računalniški program za črkovanje.

Avtor se identificira s tistimi, ki »se zavzemajo za resnico njihovih disciplin in so se pripravljene soočiti se z lastnimi predsodki«, na svoj projekt gleda kot na »nostalgijo prihodnosti«, saj je »sama priložnost za premislek o prihodnosti postala problematična v novem postutopičnem svetu, v sedanjosti, ko prihodnost prej razumemo kot tveganje in ne kot projekt«. Stališče seveda odseva tudi načela Wissenschaftskoleg, kjer je Krastev eden izmed soudeležencev pri *projektu Agora*. Področje opomb pod črto je politična institucija, kamor se naseljujejo ideje, ki »še niso zrele za predstavitev v fini družbi očiščenega besedila«, »opombe so mesto, kjer izražajo svoj odnos do intelektualne skupnosti, v kateri so se rodile ali pa so bile v njej pohabljenе«.

Vnema za tako razumevanje znanosti v naslednjem stoletju je uperjena proti tistim, ki ne razumejo, da ni »prave vednosti, če raznoličnost ni vključena že v samo proizvodnjo vednosti«; da *različni niso odgovori, temveč vprašanja*. Uperjena je tudi proti tistim, »za katere je vrnitev v Evropo njihova nacionalna ideologija«; proti »radikalni provincialnosti, ki se je preobrazila v nacionalno institucijo in postaja hudo prekletstvo našega intelektualnega življenja. Svojo inkarnacijo doživlja v gorečnem eklektizmu, samoumevnem evrocentризmu in dovzetnosti za teorije zarote« (Krastev, 2001).⁸

Sklep

Razprava o vlogi sociologov in politikov je naplavila problem vloge sociologov v tako imenovani »družbeni reviziji«. Kakor je poudaril eden izmed sogovornikov, se »javna politika opira na analitičen prijem do sveta, ki temelji na najbolj razumni odločitvi«. Ta predlog zajema »institucionalizacijo takšnih instrumentov«, kot so »opazovanje dobrih politik, najboljših praks, se pravi družbeno revizijo«. Konec koncev so »k vzdrževanju poklicnih standardov ljudi, ki oblikujejo družbene ocene, priklicali sociološko srenjo«.

Zakaj »revizija«, »družbena revizija«? Čemu »preverjanje (*benchmarking*) znanstvene dejavnosti«, »vladne nevladne organizacije«, »gospodarstvo in družba«, »decentralizacija znanosti, ki jo nadzoruje ministrstvo za izobraževanje in znanost«, »državna deregulacija«, »centralizirana diverzifikacija disciplin«, »Liege in Benin«, »mnogostranski raziskovalci, ki lahko promovirajo pralne praške, medtem ko oblikujejo strategijo za nacionalno identiteto« (obenem pa se javnosti enkrat predstavljajo kot sociologi, drugič kot politologi, antropologi ali izvedenci v kulturnih študijih ...), »odnosi najvišje kakovosti« proti akademskim dinozavrom in sociološkim poslovnežem ... Zakaj te bizarne fraze, imena in klasifikacije štrlijo v uvodu zgoraj?

Poskušala sem predstaviti ta navidezna čudaštva in paradokse na spreminjajočem se področju znanosti. In hkrati tudi pokazati, kako so izpostavljena reviziji in uvajanju najboljših praks – ocenjevanju raziskovalčeve mobilnosti in njegovega kapitala, kalkuliranju o človeških virih v polivalentnih epistemičnih skupnostih, nagrajevanju praktičnih političnih proizvodov, spodbujanju generičnih spretnosti doktorskih študentov ... Pri tem sem poskušala opozoriti na različne oblike dekontekstualizacije in deteritorializacije, na čedalje bolj vidno in popadljivo privilegiranje tržne racionalnosti, na razpuščanje »model znanstvenika državnega funkcionarja« in drugih še pomembnejših določitev znanstvenih skupnosti (in na potencialne ovire za logiko uslužne privatizacije znanstvenih inštitutov, raje javnega kot individualnega kapitala).

Vredno je pretehtati simptome »deinstitutionalizacije znanosti« in ustreznega privilegiranja novih omrežij in konzorcijev, interdisciplinarnih in mobilnih raziskovalcev, ki verjamejo v standardizirano in racionalno vednost, ki jo je mogoče ukloniti reviziji in korporativni organiziranosti vednosti.

Prav gotovo nismo zajeli vseh tendenc, obstajajo pa tudi protisimptomi. Verjetno smo priča Bourdieuevi »hysteresis«, razpadu ontološke povezanosti med habitatom in habitusom znanstvenika, prekinjeni povezanosti med položaji in simbolnimi svetovi, celo razpadu samih simbolnih svetov. Zato so razdrobljenost, atomizacija in »kaos« v bolgarskih razpravah tako očitni in zato otežujejo razpravo o pravici do prestopa v polje znanosti, o pravici do uporabe kapitala znanstvene discipline kot kolektivnega kapitala. Eden izmed intervjuvancev je v isti sapi zatrdil dvoje – da država razpada in da centralizirani posegi obvladujejo organizacijo znanosti. Podobno mišljenjsko blizka kolega zatrjuje, da so po eni strani »dobri raziskovalni standardi odvisni od navzočnosti mednarodnih skupin ali mednarodnih raziskovalnih komisij z njihovimi standardi in zahtevami«, da pa po drugi strani »te študije iz tujine spodkopavajo naša poklicna merila in povzročajo, da so naši proizvodi ceneno komercialni«. Razlogi za tako križanje pogledov in za nove kentavske povezave, razkroje in naveze, za nove domnevne paradokse so tema, ki so jo raziskovali moji kolegi v raziskovalnem projektu. Nikakor ne bi rada vse krivde zvalila na novi imperativ *Spreminjanje znanosti v biznis*, če uporabim naslov iz publikacije OECD. Vendar globalna gesla so močna zadeva. Revizije, merjenja in preostali načini upravljanja človeških in drugih virov so mogočne oblike, ki povezujejo globalno

z lokalnim. Globalizacija je organizacijska oblika, kot je dokazala antropologinja E. Dunn, ko je proučevala, kako je državno podjetje na Poljskem privatizirala vodilna transnacionalna korporacija. V izvrstni analizi razmerja med računovodsko revizijo in korupcijo je razložila, zakaj ni revizija nikdar ustvarila homogenosti, marveč je – ravno nasprotno – ustvarila razlike. Bila je osnovno orodje diferenciacije. Za dozdevno nevtralnostjo in objektivnostjo digitalnih operacij se porajajo nove oblike življenja, saj posamezniki začenjajo z računovodsko revizijo pri samih sebi (zato niso le merljivi, marveč jih je mogoče tudi »natrenirati«). Toda lokalni delavci imajo drugačen odnos do racionalne računovodske operacije in z njo povezanega merjenja človeških virov. Tisti, ki občutijo, da so se »zaračunali«, na ves proces gledajo kot na korupcijo. Po mnenju Dunnove korupcija uteleša inkorporacijo in transakcije, ki se prenašajo po omrežjih in na njihovi podlagi (zahteva po »neformalnih prednostih« projektov ni naključna). Tisti poljski delavci zagotovo niso spodbijali same privatizacije, ampak način, kako je bila izvedena, in ljudi, ki so bili vpleteni.

Sliši se domače. Velja tudi za Slovenijo. Morali se bomo vprašati o posebnostih pri kapitalizaciji vednosti, o elementih akademsko nezavednega in tudi o drugih »ukrepih«. Le tako bomo bolje razumeli druge težnje na našem področju, ki so številne in potencialno kreativne. Saj družbene vede zares niso niti piar zmagovalcev niti humanitarna pomoč (ali kognitivna svetovanja) poražencem.

Prevedel Ičo Vidmar

Literatura

- ABELARD (2003): *Universitas calamitatum: Le livre noir des réformes universitaires*. Bellecombe-en-Bauges, Edition de Croquant.
- APPADURAI, A. (1999): *Mondilisation, recherche, imagination*. Revue internationale des sciences sociales, št. 160, junij, str. 257–267.
- BOUCHER, J., FOTEV, G., KOLEVA, S. (2001): *Mutations de société et quête de sens. Une rencontre entre les sociologues bulgares et québécois*. Sofia, LIK.
- BOURDIEU, P. (1997): *Méditations pascaliennes*. Paris, Seuil.
- BOURDIEU, P. (1998): *Contre-feux. Propos pour servir à la résistance contre l'invasion neo-libérale*. Paris, LIBER – Raison d'agir.
- BOURDIEU, P. (2001): *Science de la science et réflexivité*. Paris, Raison d'agir.
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L. (1993): *Vvedenie v reflexivnata antropologiya*. Sofia, Critique & Humanism Publishing House.
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L. (1998): *Sur les ruses de la raison imperialiste*. Actes de la recherche en sciences sociales, marec, št. 121–122.
- BRETON, G., LAMBERT, M. ur. (2003): *Globalisation et université, UNESCO/Les Presses de l'Université Laval*.
- BREZNIK, M. (2004): *Cultural revisionism, Culture between Neo-liberalism and Social responsibility*. Ljubljana, Mirovni Inštitut.
- GAJDUSEK, M. F. et al. (UR.) (2006): *Science Policy and Human Resources Development in South Eastern Europe in the Context of European Integration*
- CALLON, M. (1999): *Ni intellectuel engagé, ni intellectuel déagagé: la double stratégie de l'attachement et du détachement*. Sociologie du travail, 41, str. 65–78.

- DANCEV, V. (2005): *Sozialno institucionalnata normalnost na saprotivite srehtu obrazovatelnata reform*. Sociological Problem Review, str. 26–50.
- DEJANOV, D. (1995): *Noviyat zalog na kriticheskata teoriya*. Sotsiologicheski Problemi, št. 3, str. 5–15.
- GIBBONS, M. (1998): *Higher Education Relevance in the 21st Century*. World Bank.
- GIBBONS, M. (2003): *L'avenir de l'enseignement supérieur dans un monde globalisé*, World Bank.
- GINGRAS, Y. (2002): *Les formes spécifiques de l'internationalité du champs scientifiques*. Actes de la recherche en Sciences Sociales, št. 141–142, marec 2002.
- GRIGNON, C. (2002): *Sociologie, expertise et critique sociale*. V: Lahire 2002, str. 119–135.
- GORNEV, G. (2006): *Za identichnostta i strategijata na Instituta o sociologia*. Sotsiologicheski problemi, 2006, št. 1–2, 279–289.
- KOEV, K. (2002): *Litsa i maski: Bulgarskata sotsiologiya v tursene na sebe si*, Sotsiologicheski Problemi, št. 2 (ang. objava 'Faces and Masks: Bulgarian Sociology in Search of Itself', *International Sociology*, 1992).
- KOLEVA, S. (2006): *Sociology, Interdisciplinarity and internationalisation of scientific knowledge – rethinking the boundaries*. Sociological Problems (v tisku).
- KRASTEV, I. (2001): *Pod liniya. Sotsialnite nauki i drougiyat vek*. Centre for Liberal Strategies, Fakel Express.
- KUHN, M., REMOE, S. O. (2005): *Building the European Research Area. Socio-Economic Research in Practice*. New York, Peter Lang Publishers.
- LAHIR, B. (2002): *A quoi sert la Sociologie?* Edition La Découverte, Paris, la collection Laboratoire des Sciences Sociales.
- MATYNIA, E.: *The Social Sciences in Transition. The Case of Central and Eastern Europe*. SSRC Working Paper Series, www.ssrc.org.
- MILOT, P. (2003): *La reconfiguration des université selon l'OCDE Economie du savoir et politique de l'innovation*. Actes de la recherche en Sciences Sociales, št. 148, junij 2003.
- MOČNIK, R. (2006): *Transmission and production of knowledge in the contemporary university*. Critique and Humanism review, 21, 1, str. 169–175.
- MONTLIBERT DE, C. (2004): *Savoir à vendre*. Paris, Raisons d'Agir Editions.
- PANAYOTOPOULOS, N. (2005): *Le champ sociologique grec et les effet de la domination symbolique internationale*. Regards sociologiques, št. 30, str. 91–99.
- RAGARU, N. (2001): *Les avatars de l'aide internationale dans les Balkans*. La revue internationale et stratégique, str. 49–66.
- REDÉFINIR L'ENSEIGNEMENT TERTIAIRE, 1998, OECD.
- SIMEONOVA, K. (2006): *Models of Scientific Policy and their Impact on Scientific Communication*. Science Policy and Human Resources Development in South-Eastern Europe in the Context of European Integration. Vienna, Austrian Science and Research Liason Office, str. 269–278.
- STARK, D., BRUSZT, L. (1998): *Postsocialist Pathways: Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- ZIMMERMANN, B. (2004): *Les sciences sociale à l'épreuve de l'action*. Le savant, le politique et l'Europe. Paris, Ed de MSH.
- WAGNER, P. (1996): *Liberté et discipline, Les deux crises de la modernité*. Paris, Ed. Metaille.
- WEBER, M. (1998): *Smisal i Zennost. Antologia*. KOEV, K., (ur.), Sofia, Critique & Humanism Publishing House.